

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ» В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У 2025/2026 Н.Р.

Організація освітнього процесу з навчального предмета «Захист України» у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про основи національного спротиву», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 №1322, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 №1392, та інших нормативних документів.

Конституція України визначає захист Вітчизни обов'язком громадян України, найважливішою функцією держави. Безпека людини, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Як визначено в Конституції України (ст. 17, 65), захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Зважаючи на це, а також тривалу збройну агресію російської федерації проти України, постала необхідність оновити підходи до формування стійкої української громадянської ідентичності, розвитку громадянських компетентностей, а також виховання учнів як відповідальних громадян України, які обізнані щодо дій, необхідних для гарантування власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу, та мають високий рівень оборонної свідомості [2; 7; 8].

Відповідно до розпорядження Чернівецької ОВА від 06.09.2024 №942-р «Про затвердження переліку осередків викладання навчального предмета «Захист України» в закладах освіти Чернівецької області» та на виконання наказу ДОН Чернівецької ОВА від 20.09.2024 №293 «Про реалізацію інноваційного освітнього проекту на всеукраїнському рівні за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України» у Чернівецькій області» здійснюється реалізація плану заходів інноваційного освітнього проекту на всеукраїнському рівні за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України»» на базі осередків викладання навчального предмета «Захист України» Чернівецької області впродовж вересня 2024 – серпня 2026 років.

Для цього було внесено зміни в законодавство України щодо початкової загально-військової підготовки. Ці зміни передбачають перехід від допризовної підготовки юнаків до початкової загальновійськової підготовки. Ця підготовка є обов'язковою для всіх громадян і громадянок та відбуватиметься за єдиною програмою, таким чином забезпечуючи дотримання рівних прав і можливостей учнів та учениць під час вивчення навчального предмета «Захист України». Відповідно до статті 9 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» початкова загальновійськова підготовка громадян України здійснюється

з метою формування у громадян первинних загальновійськових знань і спеціальних компетентностей щодо оборонної свідомості, ознайомлення громадян з місцем і роллю громадянина у зв'язку з усвідомленням свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України [5; 6; 8; 9].

Початкова загальновійськова підготовка реалізується на третьому рівні повної загальної середньої освіти та проводиться в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності на відповідному рівні повної загальної середньої освіти, шляхом викладання навчального предмета «Захист України» та здійснення заходів, спрямованих на військово-патріотичне виховання [2; 7; 8].

Під час організації та проведення початкової підготовки забороняється будь-яка дискримінація, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав здобувачів освіти залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного, соціального та іноземного походження, стану здоров'я чи наявності інвалідності. Заходи, спрямовані на військово-патріотичне виховання, організовують та проводять відповідно до планів заходів з утвердження української національної та громадянської ідентичності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади освіти. У 2024 році МОН України, щоб забезпечити реалізацію завдання щодо якісної початкової загальновійськової підготовки та формування стійкої громадянської ідентичності, розпочало оновлення підходів до викладання навчального предмета «Захист України» [2; 5; 7; 8; 9].

У межах зазначеного оновлення було розроблено модельну навчальну програму «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти, запропоновано новий підхід до викладання зазначеного предмета та виділено кошти на формування відповідного навчального простору. Ця програма була розроблена відповідно до нового Державного стандарту профільної середньої освіти та погоджена в Міністерстві оборони України (лист від 17.04.2024 №1/6787-24). Наказом МОН України від 08.08.2024 №1116 зазначеній модельній навчальній програмі надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти та науки України». Викладання за цією програмою реалізується в рамках інноваційного освітнього проекту на всеукраїнському рівні за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України»». Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 20.06.2025 №890) у 2025/2026 навчальному році на вивчення предмета «Захист України» в 10-11 класах закладів загальної середньої освіти типовим навчальним планом на рівні стандарту передбачено 2 години на тиждень. Предмет «Захист України» належить до освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» [13].

На профільному рівні типовим навчальним планом передбачено 5 годин (інваріантний складник) на тиждень. Заклади освіти, які долучилися до освітнього проекту «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України»», здійснюють викладання відповідно до модельної навчальної програми «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти [2].

Заклади, що не долучилися до освітнього проекту, здійснюють навчання за програмами «Захист України. Рівень стандарту» та «Захист України. Профільний рівень» для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. Зважаючи на стислі терміни, у які відбувалася розробка та затвердження нової модельної навчальної програми, навчально-методичне забезпечення в рамках освітнього проекту перебуває на стадії розробки. Для зручності роботи педагогічних працівників додатково листами МОН України будуть надані методичні та навчальні матеріали [2].

Суттєвою загальною рисою модельних навчальних програм, що відповідає сучасним тенденціям в освіті, є надання вчителю значно більшої свободи в питаннях планування освітнього процесу. Вибір форм, методів і засобів навчання, розподіл годин, відведених на вивчення модулів та окремих тем (це стосується як порядку вивчення тем, так і розподілу часу на їхнє вивчення), учительство здійснює самостійно. Метою навчального предмета «Захист України» є формування національної та громадянської ідентичності, громадянської стійкості та оборонної свідомості здобувачів та здобувачок профільної середньої освіти, здатності виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному житті і в умовах негативних зовнішніх впливів та готовності до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України [2; 7; 8].

Відповідно до поставленої мети окреслено такі комплексні освітні та виховні завдання [2; 7; 8]:

- ознайомлення здобувачів і здобувачок освіти з основними принципами громадянської активності та оборонної свідомості як складової стратегії захисту національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України;

- розвиток умінь здобувачів і здобувачок освіти, спрямованих на готовність до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України;

- розвиток командної взаємодії, лідерства та самозарадності здобувачів і здобувачок освіти в природному, соціальному, техногенному та віртуальному середовищах в умовах негативних зовнішніх впливів;

- формування вмінь, прогнозування наслідків своїх дій для безпеки, здоров'я і добробуту в умовах невизначеності; розвиток умінь відстоювання власної української національної та громадянської ідентичності, інтересів українського суспільства, протидії проявам тиску, неповаги і приниження;

- формування схильності до безпечних і корисних практик поведінки, які зменшують ризики для життя і здоров'я або запобігають їм;

- навчання надання необхідної домедичної допомоги собі та/або іншим особам; формування вміння вчитися без шкоди для здоров'я, відстежувати власний поступ; навчання діяти ефективно (самостійно та в групі) для досягнення успіху при відстоюванні власної української національної та громадянської ідентичності;

- формування у здобувачів і здобувачок освіти підприємливості та етичної поведінки на основі суспільно-державних (національних) цінностей України для поліпшення здоров'я, безпеки і добробуту власного та українського суспільства;

- розвиток вміння планувати різні варіанти освітньо-професійного шляху на основі балансу власних ресурсів і цінностей, інформації щодо ринку праці, аналізуючи наслідки своїх рішень, зокрема в системі Сил оборони України та на підприємствах оборонної галузі [2; 7; 8].

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у старшокласників повинне здійснюватися на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), на прикладах героїчної боротьби українського народу за утвердження суверенітету власної держави, ідеалів свободи, соборності, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України [2; 7; 8]. Зокрема це можна реалізувати через знайомство учнів та учениць із історіями захисників і захисниць України, що реалізують свій оборонний талент у різних підрозділах Сил оборони, а також аналіз військових операцій та ходу сучасної війни, що веде російська федерація проти України.

З урахуванням зазначеного, вимог модельної навчальної програми «Захист України. Інтегрований курс» та освітнього проєкту «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України»», необхідності створення навчального простору, забезпеченого, зокрема, необхідним обладнанням, та сучасного запиту учнів та учениць на практичні навички вивчення предмета «Захист України» має здійснюватися на базі осередків викладання навчального предмета «Захист України» у закладах освіти [2; 3].

Під час організації освітнього процесу варто зосередити увагу саме на практичному складнику предмета (до 80%), а не на виконанні письмових (контрольних, самостійних) робіт, перечитуванні підручника, заучуванні нормативно-правових актів, військових та медичних понять і визначень, відпрацюванні навичок стройової підготовки тощо [2; 3].

Безпосередню організацію та проведення заходів з початкової підготовки покладено на заклади освіти, де створено осередки. Керівник закладу освіти відповідальний за організацію та стан початкової підготовки, військово-патріотичного виховання, удосконалення матеріально-технічної бази, створення безпечних умов навчання [2; 3].

Викладання навчального предмета «Захист України» забезпечується педагогічними працівниками, які входять до штату (штатного розпису) закладу освіти, де створено осередок. Вони є відповідальними за проведення заходів з початкової підготовки здобувачів освіти, облік, зберігання, технічний стан та видачу засобів навчання й обладнання, додержання встановлених правил і запобіжних заходів під час організації освітнього процесу. На посади педагогічних працівників для викладання «Захисту України» залучають осіб, які мають вищу освіту та/або відповідну професійну кваліфікацію, насамперед звільнених з військової служби, ветеранів війни [2; 3].

Для надання допомоги педагогічним працівникам у проведенні навчальних занять за певними модулями навчальної програми «Захисту України» можуть залучатися ветерани війни, представники органів сил безпеки і оборони за погодженням з їхніми керівниками, представники інститутів громадянського суспільства.

Для стимулювання пізнавальної активності учнівства, його дієвої самостійної діяльності під час уроків рекомендуємо застосовувати тренінгові формати роботи, а також розширювати діапазон організаційних форм, методів навчання, способів навчальної взаємодії, які максимально наближають освітній процес до реального життя та забезпечують практичну спрямованість навчання. Для цього застосовують вправи і завдання до них, що створюють передумови для співпраці, активної участі учнів у процесі навчання; завдання, що спонукають до діалогу, висловлювання власних думок, міркувань, позицій, способів розв'язання проблеми; завдання творчого характеру, при розв'язанні яких учні виявляють ініціативу, самостійність, мають право вибору та власної аргументації; завдання, що спонукають до обміну думками, враженнями, включають спеціально сконструйовані ситуації вибору та моделювання життєвих ситуацій.

Для ефективного викладання навчального предмета «Захист України» та впровадження вищезазначеного рекомендуємо кількість уроків, передбачених навчальним планом для вивчення цього навчального предмета протягом місяця, проводити на базі осередку в межах 1-2 навчальних днів на місяць. Відпрацювання практичних навичок у межах вивчення предмета може відбуватися під час навчання в осередку або шляхом проведення навчально-польових зборів [2; 3].

Рекомендуємо організовувати навчально-польові збори за умови їхнього проведення у 10 класі наприкінці навчального року. Тривалість зборів та форма їхнього проведення визначається закладом освіти, де створено осередок.

Для проведення практичних занять та навчально-польових зборів з навчального предмета «Захист України» можна використовувати базу закладів спеціалізованої освіти військового спрямування, закладів освіти із специфічними умовами навчання, міжшкільних ре-

сурсних центрів, центрів підготовки населення до національного спротиву, добровольчих формувань територіальної громади, а також інститутів громадянського суспільства.

Здобувачі освіти, які належать до релігійних організацій, що діють згідно з законодавством України, та віровчення яких не допускає користування зброєю або має інші обмеження, що поширюються на відпрацювання практичних навичок, передбачених програмою навчального предмета «Захист України», вивчають предмет за індивідуальним навчальним планом, який розробляє заклад освіти за поданою особистою письмовою заявою батьків (законних представників) [2; 3].

Заклади, що не долучилися до освітнього проекту «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України»» та використовують програми «Захист України. Рівень стандарту» та «Захист України. Профільний рівень» для 10-11 класів, здійснюють навчання на базі закладів освіти відповідно до навчального плану закладу та можуть проводити заняття: 10 клас – по 1,5 години на тиждень упродовж навчального року (рекомендовано – 2 год.); 11 клас – по 1,5 години на тиждень упродовж навчального року (рекомендовано – 2 год.) з урахуванням інструктивно-методичних матеріалів щодо викладання в закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році навчального предмета «Захист України» [2; 3].

З огляду на згадані вище зміни в законодавстві, які забороняють дискримінацію, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, закладам освіти, що не долучилися до освітнього проекту, під час здійснення початкової загальновійськової підготовки рекомендовано враховувати зазначене під час викладання навчального предмета «Захист України».

Основною організаційною формою вивчення предмета «Захист України» в закладах загальної середньої освіти всіх типів є навчально-практичні заняття, які проводить учитель/вчителька згідно з календарним плануванням за тематичними планами, складеними відповідно до навчальної програми/модельної навчальної програми [2; 3].

Під час проведення занять з предмета «Захист України» відсутні вимоги до форми одягу вчителя/вчительки та здобувачів освіти. Під час відпрацювання практичних навичок, що передбачають активних рух, переміщення та пересування предметів, рекомендовано заохочувати учнівство носити зручний одяг та взуття, які не сковують рухів та не створюють ризиків травмування під час занять.

Істотного значення набуває рівень відповідної підготовки вчительства, яке могло б якісно викладати навчальний предмет із урахуванням оновлених підходів. Педагогічні працівники мають систематично підвищувати свій професійний рівень під час навчання на курсах підвищення кваліфікації, навчально-методичних зборів та самостійно.

Рекомендовано всім педагогічним працівникам пройти підвищення кваліфікації за Типовою програмою підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти, які забезпечують викладання навчального предмета «Захист України», затвердженою наказом МОН України від 16.08.2024 року №1151.

Безпека під час проведення навчальних занять із предмета «Захист України» забезпечується їхньою чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, курсом стрільб, відповідними керівництвами та настановами. Обов'язковими є інструкції з безпеки для учнівства, затверджені керівником закладу освіти, під час проведення різних форм практичних занять. Керівники закладів освіти зобов'язані вживати заходів щодо попередження загибелі та травмування учнівства, встановлювати необхідні вимоги безпеки під час роботи з озброєнням та військовою технікою, проведення занять, стрільб, спеціальних занять і робіт, своєчасно доводити ці вимоги до відома учнів та учениць. Відповідальність за дотримання вимог безпеки на заняттях покладена на вчителів навчального предмета «Захист України» [2; 3].

Пропонуємо для викладання навчального предмета «Захист України» використовувати

ти такі інтернет-ресурси:

- навчальний курс «Навчання з попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів»: <https://eoreplatform.web.app/dashboard>;
- проєкт #вбезпеці від EdEra: <https://safe.ed-era.com/>;
- G7 Сили територіальної оборони ЗСУ готові до спротиву: <https://sprotyvg7.com.ua/>;
- ТССС: <https://tccc.org.ua/>;
- усе про мінну безпеку: <https://bezpeka.info>;
- електронна військова бібліотека: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html>;
- курс тактичної медицини СБУ (протокол ТССС, алгоритми MARCH та PAWS): https://youtube.com/playlist?list=PLWhDP0v1o10G4jLUB9meDOuIn5X7G4s6T&si=KBEN7_7_U4jhbpk9;
- курс «Застосування технологій в умовах війни», створений у межах проєкту «Victory Drones» за сприяння Центру підтримки аеророзвідки UAV101: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/technology-in-wartime/> (курс закритий для загального доступу, для отримання доступу потрібно писати на пошту muro.verde@dignitas.fund);
- «Інженер БПЛА. Базовий курс» (цикл відеолекцій на такі теми: класифікація дронів, будова дрона, поломки/ремонт, а також теорія: основи аеродинаміки, метеорології тощо): <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/drone-engineering-intro/>;
- інженерний курс «Народний FPV», присвячений збірці 7-дюймового FPV дрона (базова будова, підбір інструментів, комплектуючих, пайка, збірка тощо): <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/fpv-engineering/>;
- відпрацювання алгоритмів надання допомоги за допомогою онлайн-симуляторів: <https://www.lifesaversim.com/ua/home-ua/>;
- сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні: <https://blogs.icrc.org/ua/>;
- курс «Історія українського громадянського суспільства»: <https://courses.zrozumilo.in.ua/courses/course-v1:eef+EEF-044+Jan2024/about>;
- курс «Єдина Україна: становлення національної ідентичності»: <https://courses.zrozumilo.in.ua/courses/course-v1:eef+EEF-046+Nov2023/about>;
- онлайн-ресурс у підтримку плекання стресостійкості «Академія стійкості»: <https://resilience.k-s.org.ua/>;
- психологічна допомога під час війни: https://kmopsy.blogspot.com/p/blog-page_65.html;
- курс «Демократія vs Авторитаризм»: <https://maibutni.com.ua/democracyvsauthoritarianism/>.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 №1392. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/ (дата звернення: 06.06.2025).
2. Лист Міністерства освіти і науки України від 30.08.2024 №1.1/15776-24. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/930/93015/Zachyst_Ukrayiny_1_pdf (дата звернення: 06.06.2025).
3. Наказ ДОН Чернівецької ОВА від 20.09.2024 №293 «Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України» у Чернівецькій області». URL: <http://doncv.gov.ua/wp-content/uploads/2024/10/293.pdf> (дата звернення: 06.06.2025).
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

5. Закон України «Про повну загальну середню освіту», редакція від 27.05.2022 №2208-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

6. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», редакція від 10.05.2025 №2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

7. Закон України «Про національну безпеку України», редакція від 09.08.2024 №2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

8. Закон України «Про оборону України», редакція від 05.01.2025 №1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

9. Закон України «Про основи національного спротиву», редакція від 16.05.2025 №1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

10. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 №2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 №1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

12. Розпорядження Чернівецької ОВА від 6.09.2024 №942-р «Про затвердження переліку осередків викладання навчального предмета «Захист України» в закладах освіти Чернівецької області». URL: <https://bukoda.gov.ua/storage/app/uploads/public/66e/2ea/8fc/66e2ea8fc384e427744792.pdf> (дата звернення: 06.06.2025).

13. Наказ МОН від 20.06.2025 року №890 «Про внесення змін до типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-typovoi-osvitnoi-prohramy-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity-iii-stupenia> (дата звернення: 21.06.2025).